

УДК 167:008:6

НАУКОВИЙ ПРОСТІР ЯК ІНТЕГРАТИВНА СИСТЕМА: СТРУКТУРНИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ

Гуманізм та освіта міжнародна науково-практична конференція.

2010. 14-16 вересня <http://conf.vntu.edu.ua/humed/2010/2/>

Корнієнко В.О., професор, докт. політичних наук;

Плахотнюк С.С., доцент, канд. історичних наук

Вінницький національний технічний університет (м. Вінниця)

Розглядаються поняття і структура, функції та проблеми формування і трансформації наукового простору. Показано, що поняття «науковий простір» істотно розширює існуючі тлумачення науки, бо розкриває науку як цілісний феномен культури, який має своє емпіричне поле (топос) існування.

Ключові слова: науковий простір, трансформація науки, інформатика, технонаука.

The thesis deals with the conception and structure, functions and problems of formation and transformation of scientific space. There has been shown that the concept of «scientific space» broadens essentially the interpretation of science, revealing science as an integral cultural phenomenon which has its empirical field (topos) of existence.

Key words: scientific space, transformation of science, information science, technoscience.

Простір — філософська категорія, яка пов'язана з категорією «час». Власне, простір виражає порядок розташування одночасно існуючих об'єктів і є «загальним для всіх переживанням, що виникає завдяки органам почуття» [1, с.369].

Однак сьогодні ми спостерігаємо появу багатьох суміжних понять, що вимагають нового осмислення закономірностей розвитку суспільства. До таких належить, наприклад, поняття «освітній простір» (ОП). Його поява має практичне підґрунтя: Україна у 2005 році приєдналась до Болонського процесу, та визнала до 2010 року пріоритетним напрямком розвитку створення єдиного європейського освітнього простору. Останніми роками відбувся перехід середньої освіти в Україні на 12-річний термін навчання, були запроваджені нові освітньо-кваліфікаційні рівні вищої освіти.

Поняття «освітній простір» набув і міждисциплінарного розгалуження. Він розглядається, у контексті юридичних наук, педагогіки, філософії освіти, соціології освіти. В той же час формування освітнього простору є відбиттям глобальних інтегративних процесів, що відбуваються у всьому світі й впливають на всі сфери суспільного життя й на систему освіти.

Разом з тим, повної визначеності та адекватного розуміння освітнього простору сьогодні все ще не існує, оскільки вживання разом із цим поняттям таких синонімічних понять, як «єдиний освітній простір», «міжнародний освітній простір», «світовий освітній простір», «європейський освітній простір», «європейський простір вищої освіти», «освітній простір країн СНД» [2] тощо свідчить про відсутність чіткого науково-методологічного термінологічного забезпечення. Тому важливо підкреслити, що обґрунтування засобів і механізмів створення освітнього простору має як теоретико-практичне, так і загальнокультурне значення.

Мабуть, не має особливого сенсу зупинятися на визначенні координаційно-субординаційних зв'язків між всіма вказаними поняттями. Враховуючи знову ж таки відсутність науково-методичного термінологічного забезпечення, висновки можуть бути не вірними. З одного боку, логічно уявити в цілому, що поняття «освітній простір» — є основним, родовим і більш ширшим, а решта — поняття лімітрофні. З іншого боку, варто підкреслити не лише теоретичну, але й практичну автономність суміжних «освітньому простору» понять. Розглянемо, наприклад, таке поняття як «науковий простір» (чи «освітньо-науковий» [3]), яке доволі часто вживається разом із перерахованими термінами. Чи має воно право на практичне існування поза межами головної категорії (ОП)?

Насамперед, звернення до поняття «науковий простір» створює можливість розглядати науку як цілісний феномен, як взаємодію її різних компонентів, вислідкувати проблеми її трансформацій та розвитку. Це особливо важливо в умовах, коли суспільство переходить на етап знаннєвого (інформаційного) розвитку і водночас виникають потуги ототожнити науку з іншими феноменами культури. Вивчення наукового простору актуальне тому, що наукове знання все далі диференціюється, його кордони розширюються і розмиваються, а відтак існує загроза втрати самоідентичності науки.

Хоча систематичних досліджень наукового простору майже не існує, в літературі знаходимо ряд плідних ідей, які стосуються безпосередньо чи опосередковано проблем наукового простору. До них слід віднести:

— ідеї структурованості, дистанційованості суб'єкта, об'єкта форм та методів наукового пізнання (підставою для цієї ідеї була класична чи модерна наука);

— ідею залежності наукового пізнання від просторових позицій суб'єкта, приладів та інтерпретацій об'єктів пізнання (В.Вернадський, П.Дишлевий, П.Копнін, С.Кримський, А. Лой, В.Лук'янець, М.Попович та інші);

— ідею єдиного мовного простору науки, що має дві основні спроби реалізації: а) виділення в науковому знанні категорій – загальних структур, що є спільними для всього мисленнєвого процесу (Арістотель, Кант, Гегель, Ж.Піаже, К.Лоренц, С.Кримський, В.Шинкарук, О.Яценко та інші); б) спроба створення єдиної мови науки (якою, вважають, є мова математики). Близькими

в цьому плані є дослідження наукового тексту – знаннєвої структури, яка, будучи лінійною, репрезентує багатоаспектне функціонування значень та смислів наукових положень (М.Бахтін, С.Кримський); виокремлено основні типи наукового простору: 1) модерний та постмодерний (Ж.Дерріда, М.Фуко, П.Козловські, В.Вельш та інші); або 2) класичний, некласичний, постнекласичний (В.С.Стьопін та інші);

— ідею М. Мамардашвілі про необхідність створення «природничо-історичної гносеології», яка на відміну від існуючої «успадкованої», або традиційної, має розглядати знання не як те, що «існує в голові», а як топос, — топологічну сув'язь множин, або «тексти свідомості». У такий спосіб наукове знання існує в просторі та часі, що дає можливість з ним проводити операції як з предметами реального світу;

— ідеї про існування «полів науковості» (Ж.Дерріда, М.Фуко), «пізнавальних полів різних областей гуманітарного знання» (М.Бахтін), «багатомірну, стереоскопічну семантику наукового простору» (Г.Тулчинський), «простір мереж спілкування дослідників» (Р.Коллінз), наявність «полів напруги» в науці, навколо яких концентруються наукові сили (Т.Парсонс, Р.Уітлі, Є.Мирський, Б.Юдін, А.Огурцов та інші), існування «простору інтелектуальної уваги», який регулює поведінку вчених і розвиток науки (Т.Парсонс, Р.Мертон, М.Полані, Р.Коллінз та інші) [3];

— ідеї про існування «наукового потенціалу» (Г.Добров, Б.Маліцький, В.Онопрієнко та інші), праксеологічності сучасного наукового знання, зокрема його операційності, проектності, технологічності. В постмодерній філософії розробляються ідеї «дисконтинуальності і гетерогенності», «дискусійності», «плюралістичності» та «диверсифікаційності» наукового простору (М.Фуко, Ж.Дельоз, Ж.-Ф.Ліотар, В.Вельш та інші).

Відтак, проблема наукового простору почала розглядатися в сучасній літературі, отримані певні результати. Однак ці результати носять спорадичний, несистемний характер, відсутня цілісна концепція наукового простору, а це істотно впливає на розуміння і дослідження питання, яке розглядається.

В цілому поняття «науковий простір» виражає місце науки в культурі, окреслює і локалізує її властивості як специфічного поля чи топоса (М.К.Мамардашвілі), яке можна описувати і пояснювати в термінах теорії. Інакше, «науковий простір» – характеристика буттєвості науки в світі, її уподібненість предметній буттєвості. Так, просторова компонента при вивченні науки спочатку зазвичай зводилася до географічного індикатора (наука на певній території). Вивчається наука також в часовому плані (наука того чи іншого історичного періоду). Однак наприкінці минулого сторіччя започатковуються зміни в концептах вивчення науки: все більше стала поширюватися ідея тлумачення науки як явища, що має більш суттєві власні просторові прикмети. Цьому передувала надто гостра постановка питання «просторового» буття людини: опанування космосу, еколо-

гічні питання, процеси глобалізації тощо. Водночас, це не тільки відголосся інтересу сучасної цивілізації до простору.

По-перше, на початку ХХ-го сторіччя гору бере реляційна концепція простору (Ляйбніц-Айнштайн), відтепер про «просторовість» можна було вести мову стосовно будь-якого феномена культури, в тому числі й науки.

По-друге, наука своїм змістом ініціювала потребу у виявленні її просторових прикмет, які необхідно враховувати при розв'язанні проблем розвитку науки, її контактів з іншими знаннєвими, культурними феноменами та при технологічних застосуваннях наукових здобутків. В основу цих здобутків покладається проект, що заповнює гносеологічний інтервал між теорією і практикою (С.Б.Кримський).

По-третє, суб'єкти і об'єкти науки, положення, способи їх творення та опанування ними, технологічні застосування є об'єктивованими, дистанційованими й ідентичними в усіх світах. А тому на нашій планеті наукові (істинні) положення мають один і той же простір.

По-четверте, наукове знання – провідний елемент наукового простору, це упорядкована в просторі і часі знаково-символічна система вираження пізнавальної діяльності людини. Воно існує як лінійний (просторовий) текст, об'єктивних детермінованих і індетермінованих багатовекторних зі зворотніми зв'язками (і в цьому плані нелінійних) смислових висловлювань про об'єкти пізнання, вихід за які є виходом за межі науковості і вхід у сферу синкретичності, міфологічності або вірування.

По-п'яте, важливою тенденцією наукового простору є зростання в ньому долі соціогуманітарного знання, причому, хоча соціогуманітарне знання запозичує ті чи ті властивості знань природничих наук (окремі його методи та форми вираження), але водночас спостерігається і зворотній процес: соціогуманітарні дослідження все більше стають аналогами для досліджень в сфері природознавства та технічних наук (метод інтерпритацій і герменевтики, ідеї еволюційних, революційних змін, значення ціннісного елемента в знаннях тощо), соціогуманітарні знання стають все більше технологічними та праксеологічними. Такі економічні категорії, як інтелектуальна власність, інтелектуальний капітал, символічний капітал, стають невід'ємними складовими сучасного наукового простору.

В Україні проблема розуміння цілісності простору науки, його формування та трансформацій, має свої особливості, позаяк з розпадом СРСР розшматувався єдиний науковий простір і природньо виникло питання формування власного державного наукового простору, що тягне за собою трансформації його «застарілих залишків». На часі розв'язання проблеми його реформування. Та зрозуміло, що для цього необхідні не лише бажання, але й теоретичне осмислення зазначеного питання. Це актуалізує дослідження наукового простору, насамперед, в праксеологічному аспекті.

Висновки

Отже, слід зазначити, що поняття науковий простір характеризує науку як поле (екос і етос) взаємодії структури та інфраструктури науки і репрезентує її поліструктурність.

Оскільки науковий простір – складне багатоаспектне явище, то не існує можливості дати якесь єдине означення цього поняття, і тому існує декілька означень наукового простору: номінальне, семантичне, синтаксичне, прагматичне.

З погляду номінального означення науковий простір – це місце, поле, топос, мережа пізнавальних процесів, в межах яких функціонує наука.

В семантичному плані – це структура спеціально розробленої мови, значення і смисл якої визначаються практиками взаємодії з їхніми об'єктами.

В синтаксичному означенні наукового простору підкреслюється специфіка правил, норм, за допомогою яких будується науковий текст і здійснюється пізнавальний процес загалом. Сучасний науковий простір прагматизується, він стає все більше технологічним та проектним; відбуваються істотні зміни в формах вираження наукового знання: хоча теорія залишається провідною формою представлення знань, але все значимішими стають ідеї проектності знань.

Прагматичне означення розглядає науковий простір як сферу операціональної діяльності суб'єктів, що переслідують відповідні інтереси. Перераховані означення торкаються окремих аспектів наукового простору, а тому його цілісна характеристика передбачає сув'язь зазначених та інших означень.

В сучасній Україні є реальні можливості створення власного наукового простору: важливо розвивати усі ланки наукового простору — як структурні, так і інфраструктурні, зокрема, необхідно увагу приділити самотності такої ланки інфраструктури, як підготовка наукових кадрів та створення умов для їх творчості на теренах України.

Література

1. Шендрик И. Г. Образовательное пространство субъекта и его проектирование. – М.: АПКИПРО, 2003.
2. Рибка Н. М. Єдиний освітній простір як інтегративна система: соціально-філософський аспект: дис... канд. філос. наук: 09.00.03 / Південноукраїнський держ. педагогічний ун-т (м. Одеса) ім. К.Д.Ушинського. - О., 2005.
3. Виступ Міністра освіти і науки Вакарчука І. О. на розширеному засіданні Кабінету Міністрів України під час розгляду питання «Про сучасний стан вищої школи, актуальні проблеми розвитку галузі та шляхи їх вирішення» [Електронний ресурс] / Вакарчук І.О. — Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/main.php?query=newstmp/2009_1/23_09/2/. — Назва з екрану.

4. Рижко Л.В. Науковий простір: проблеми формування та трансформації (філософсько-праксеологічний аспект) : дис... д-ра філос. наук: 09.00.09 / Центр досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г.М.Доброва НАН України. — К., 2006. — 456 арк. — Бібліогр.: арк. 425-456.